

СТЕФАН ГЕЧЕВ
АНТОНЕН АРТО
1896-1948

chitanka.info

„Макар и свързано със сюрреализма, творчеството на Арто е извън всяка школа и почти извън литературата.“

Така френският критик Гаetan Пикон характеризира странното наследство, оставено от този до жестокост искрен — и най-напред към себе си — творец, чиято човешка съдба е може би най-необикновената между всички френски поети на този век.

Роден е в Марсилия — хилаво, нервно дете, което е трябвало непрестанно да бъде лекувано. Оттогава се проявяват известни психически смущения, които ще се засилват по-нататък в живота му.

Съществуваше една теория, според която между гения и лудостта има само една крачка. Разбира се, не всички гении са луди и не всички луди са гении. И все пак изглежда, че съществува зрънце истина в горното твърдение. Ако под гений разбираме откривател на нови духовни пространства, тогава на него трябва да му липсва нещо, което го прави „луд“ в очите на нормалния човек и което последният притежава: здрав практически разум, здрав инстинкт за оцеляване, които го водят внимателно по житейския път и го пазят да не се отбива встрани, да не се катери по дърветата и да не зяпа към небето, когато крачи към малкото уютно щастие, което му обещава здравият разум.

Може би единствен от всички сюрреалисти Арто не е притежавал никакъв здрав разум. Другите — кой по-рано, кой по-късно, след като изживели напълно бунтовната си младост, с годините улягат — като Супо, Цара, Арагон, Барон, запазвайки за младежките си години една носталгична усмивка с гънка на самогорчивина и самоирония. Други, като Брьотон и Пере, правят отчаяни усилия да продължат някак миналото. Единствен лудият Арто от юношеска възраст, та до края е бил мачкан в лапите на страшната мисъл за смъртта и е търсил изход от нея във вярата в безсмъртие, за съществуването на което търси доводи в идеята, че не материята, а духът е първичен и че „материята се създава, когато духовното се поврежда“, както сам твърди (1927). С една дума, той си създава собствена идеалистична философия, която се стреми да докаже и с живота, и с цялото си творчество.

Седемнайсетгодишен издава първата си стихосбирка под знаменателното заглавие „Мистични сонети“.

От малък Арто е имал непреодолимо влечение към театъра и щом се установява в Париж (1920), се връща отново към сцената,

снима се във филми и заедно с Витрак основава театър на името на бащата на модерната френска драма Алфред Жари, където се поставят пиеси от Стриндберг, Горки и от двамата ръководители на театъра. Тези на Арто са основани върху неговата теория за театъра като зрелищно изкуство, а не като слово.

Вярвам, че е търсил в актьорското изкуство излизането от себе си, размножаването си, с цел да забрави ужаса на самотните си мисли. Навярно по същите причини той — единствен от сюрреалистите — е приемал опии. В едно отворено писмо до създателя на закона против опията Арто иска да му се отпуснат необходимите количества опий, за да може „да намира ясения си разум“ и да изпада в състояние на „обезтелесяване на действителността“. Изглежда, тези, които най-много се боят от смъртта, свършват с това, че трескаво я търсят.

В 1923 г. Арто се запознава с Брьотон и другарите му. Техните идеи за изследване на подсъзнанието чрез автоматично писане и анализ на сънищата го съблазняват веднага. И когато следващата година групата решава да открие Бюро за сюрреалистични проучвания, на Арто е възложено да го оглави. Той се залавя с ентузиазъм за тази задача. Ето какво пише в поканата към читателите да посещават бюрото: „Напуснете пещерите на съществуването си. Елате. Духът вее извън духа. Време е да напуснете жилищата си. Чуйте гласа на Вселенската мисъл. Чудесното е коренът на духа.“ (1924)

Но още на другата година бюрото се закрива, навярно поради прекаления според Брьотон и другарите му идеализъм, който вее от изказванията и писанията на Арто, докато групата вече се е ориентирала повече или по-малко към философията на материализма, към Маркс, Енгелс, Ленин.

Разривът настъпва в 1927 г., когато групата решава да влезе в редовете на ФКП. Арто, Супо и Витрак отказват да я последват — всеки по свои причини — и Брьотон ги изключва веднага от движението. Той и останалите с него сюрреалисти публикуват един памфлет (те са обожавали да публикуват памфлети) със заглавие „На бял свят“, в който обясняват причините за изключването. Но докато към Супо (Витрак не е споменат) показват известна толерантност, Арто е наруган грубо и жестоко: „Той виждаше в революцията (на сюрреализма, б.м., С.Г.) проста метаморфоза на състоянието на душата — нещо специфично за душевноболните, импотентните и подлещите.

(...) Той не признаваше друга материя освен тази на духа си, както се изразяваше сам. (...) Този каналай ние днес го изплюхмe. Не виждаме защо тази мърша още се бави да се конвертира или както би казала тя, да се обяви за християнин.“

В не по-малко острия си отговор „На чер мрак, или Сюрреалистичният блъф“ Арто отправя теоретична критика на сюрреализма, разбира се, от своето идеалистично гледище. Като признава, че бившите му приятели „заслужават уважение и възхищение за произведенията и дори за хумора си“, той ги обвинява, че са изневерили на собствените си идеи. „За мене — пише той — сюрреализмът беше една нова магия. Въображението, сънят, цялото напрегнато освобождаване на подсъзнанието, което има за цел да извади на повърхността на душата това, което тя обикновено крие, трябва положително да доведе до дълбоки промени в скалата на привидностите, в стойността на значенията и в символиката на сътворението.“ Както знаем, това е първоначалната теория на сюрреализма, изложена в Първия манифест. Но по-късно Брьотон и другите решават, че без социална революция е невъзможно създаването на духовна цивилизация, и приемат теорията на марксизма-ленинизма. Но те си запазват правото да продължават опитите си, опрени на фройдизма и други теории (Сад, Сведенборг и др.), да създават изкуство, отразяващо вътрешния, а не външния свят. Тъкмо този неразрешим спор между двата противоречащи мирогледа, подчертава Арто, ще доведе до скорошен конфликт, който наистина избухва след няколко години, за да отдели Брьотон и приятелите му от Компартията.

През същата 1927 г. Арто обнародва книгата „Теглилка за нерви“ — странни късове проза и поезия, като например:

*Със мен е кучешкият бог с езика си
който като стрела пробива кожата
на двойното извито кепе на земята
и нея я сърби...*

[...]

*И ето Богородицата с чук
да разруши подземията на земята
и черепа ѝ на небесно куче
усеща как се вдига ужасното ниво...*

Това е някакъв зловещ сюрреализъм и трябва да подчертая, че Арто, който се стреми към чиста духовност, изявява в цялото си творчество ясна тенденция към жестоки, зловещи образи, особено в своите театрални произведения.

В 1936 г. Арто заминава за Мексико, където попада сред племето тарахумарас. Присъствал там на езотерични празници и танци, които предизвикали у него детински емоционален шок. Следващата година заминал за Ирландия. На връщане в парахода изпаднал в остра психическа криза. В Хавър бил затворен в психиатрична болница, покъсно преместван в няколко други. В тях прекарал до 1946 г., когато бил освободен след настоятелната намеса на приятели. Понеже бил напълно лишен от средства, Брьотон и други сюрреалисти, забравили разменените някога горчиви реплики, организирали изложба и театрално представление, приходите от които му предали. По това време той пише много, главно върху въпроси на театъра и есета за известни художници. Това за Ван Гог е широкоизвестно, то представлява странна поема.

Нека добавя, че Арто е бил и интересен художник. Оставил е между другото няколко автопортрета. Пред мене е един от тях, рисуван през 1946 г.: слабо лице, високо чело, рядка щръкнала коса, големи тъжни очи и едва забележима горчива полуусмивка на тънките, леко изкривени устни. Лице на страшно изстрадал човек, който се е примирил и със страданието, и със смъртта. И тя не закъснява да го посети: умрял през 1948 г. в крайна бедност.

Като разглежда човек от птичи поглед текстовете, които е оставил Арто, не може да не се съгласи с цитираната в началото мисъл на Пикон, че те са „почти извън литературата“. Поезията му е вик на съществуване, което се блъска в невидимите стени на своите фобии, отчаяно, че не може да излезе на свобода.

Сюрреалист ли е Арто? Формално — да: член е бил на групата, прилагал е автоматичното писане. Но ето какво говори друг историк на френската литература, Жан Русло, по този повод: „Там, където сюрреалистите продължават да си служат със съзнателната мисъл, която вижда вярно (...), Антонен Арто твърди, че мисълта не съществува, че тя е една отделна субстанция, в която човек трябва да се гмурне, да се слее с нея; така неговото действие изглежда обратно на това на сюрреалистите, които теглят към светлината на разума, на «социалното», отделните части на този мисловен хаос, в който Арто търси да влезе, уверен, че ще намери там същественото ядро на своя живот, на живота въобще. (...) Макар тези опити да наподобяват понякога фазите на мистичен аскет, това не е мистицизъм, защото мистикът се стреми да се *унищож*и (във Всичкото, б.м., С.Г.), докато Арто иска да *съществува*, той желае страстно това.“

Всъщност тази характеристика отговаря на онова, което се каза в началото на тази кратка биография, само че Русло не е разбрал, че коренът на всичко това е един патологичен страх от смъртта и оттам — безумната идея да излезе по някакъв начин от *смъртното* си тяло, за да достигне до някакво безсмъртие. Характерно в това отношение е едно от последните му стихотворения — „Стихотворение“, което давам в превод.

И ако неговите текстове продължават да се четат — пълно събрание на съчиненията му е издавано няколко пъти, — то без съмнение се дължи и на това, че те са драматично свидетелство за опитите на един човек да постигне непостижимото — безсмъртието — мечтата на всички хора.

ЗАСЛУГИ

Имате удоволствието да четете тази книга благодарение на *Моята библиотека* и нейните всеотдайни помощници.

МОЯТА БИБЛИОТЕКА

<http://chitanka.info>

Вие също можете да помогнете за обогатяването на *Моята библиотека*. Посетете **работното ателие**, за да научите повече.